

ПРОБЛЕМА ГЛАВЕНСТВА АПОСТОЛА ПЕТРА У ПОЛЕМІЧНИХ ТВОРАХ «АПОКРИСИС» І «АНТИРИЗИС»: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У статті представлено результати дослідження точок зору двох полемістів щодо одного з ключових нововведень прийнятого після свого створення уніатської церкви. З'ясовано їхні позиції відносно проблеми, визначено та систематизовано головні аргументи обох дискусантів. Обґрунтовано і продемонстровано відсутність логічного завершення суперечки, в т.ч. через особистісну ворожнечу Христофора Фіلالета й Іпатія Потія.

Ключові слова: «Апокрисис», «Антиризис», полемічна література, апостол Петро, главенство.

Наприкінці XVI ст. союз з Православною Церквою, яка незначно відрізняється від Католицької, уявляється особливо бажаним для останньої на фоні не толерантного до її віровчення натиску протестантизму [15, с.145]. Однак, утворення Уніатської Церкви призводить до ескалації конфліктів навколо ряду аспектів існування християнської релігії: календар, целібат, окремі догматичні питання (наявність чистилища, Філокве). Вони вкотре стають об'єктами розгляду вчених-богословів.

У даній статті представляється інформація аналітичного характеру, отримана в результаті опрацювання відповідних матеріалів із двох трактатів надрукованих у пік полемічного протистояння, безпосередніми учасниками котрого є автори творів – Христофор Фіلالет і Іпатій Потій. Проблемою, над котрою вони полемізують, є главенство апостола Петра над всіма іншими першими учнями Христа. Питання саме по собі на той момент не найнагальніше, однак має безпосередній зв'язок із постулатом про єдиновладдя і главенство Папи Римського, що тоді вже був прямим керівником Уніатської Церкви.

Актуалізація проблеми: питання, які розглядаються в матеріалі, є невивченими, це підтверджує огляд літератури нижче (до того ж всі відповідні дослідження були проведені ще у др. пол. XIX – пер. пол. XX ст.). Ця публікація також є необхідною тому, що робить своє доповнення у загальне бачення постаті апостола Петра в полемічній літературі Речі Посполитої кін. XVI ст. Додатково варто вказати на підтвердження актуальності обраної теми й джерел науковцями, що зосереджують свої пошуки у цій та близьких тематиках. Так, П. Яременко звертає увагу на детальність висвітлення Христофором Фіلالетом даного питання з використанням незвичного для останнього методу теологічної схоластики [16, с. 40-42]. Т. Шманько зазначає про постійний тиск «латинників» на Православну церкву через ряд розбіжностей у богословських питаннях ще до укладення Берестейської унії [14, с. 342], його тезу доповнює думка Я.Ісаєвича, котрий твердить, що в постунійний час і православні, і греко-католики мусили доводити свою вірність саме своїм традиціям, які, щоправда, ортодоксами розглядаються як засіб оборони та є об'єкт модифікації для їхніх опонентів [10, с. 24]. Н.Качан наголошує на потребі виключно нюансового підходу при аналізі причин і наслідків Берестейської унії [8, с. 85].

Опрацювання **рівня розробки** теми главенства апостола Петра демонструє її не лише наукову, а й соціальну затребуваність. Саме у жанрі католицької апологетики дане питання висвітлюють В. Гапанович [7, с. 4-16] і А. Сипягін [12]. Наявні дослідження наукової якості можна віднести до конфесійної історіографії. Це праці Н. Беляєва [3, с. 171, 175, 205-221], А. Іванцова-Платонова [9, с. 99-112, 142-143, 145, 150-151], М. Скабалановича [11, с. 70-91] які не визнають главенство апостола Петра, а також А. Волконського [6, с. 38-89] й Ч. Тондіні де Куаренгі [13], котрі мають протилежну думку. Водночас обидві сторони об'єднує використання спільних методів (схоластика, текстологія) та джерел (ті самі біблійні, богословські тексти) дослідження. Варто осібно охарактеризувати монографію

М. Скабалановича «Об Апокрисисе Христофора Филалета», де зазначеній проблемі він присвячує всю 4 главу свого твору [11, с. 70-91]. При професійності й детальності висвітлення не тільки аргументів Христофора Фіалета, Іпатія Потія, а також Мелетія Смотрицького, Геласія (Діпліца) та Андрія Мужилівського все-таки викликає певний сумнів відсутність критики М. Скабалановичем тез автора «Апокрисиса» та акцентція уваги на думках захисників полеміста – Діпліца і Мужилівського.

Метою статті є отримання придатної до використання у науковому обігу інформації про бачення главенства апостола Петра авторами полемічних творів «Апокрисис» і «Антиризис» з її одночасним концентруванням у вигляді тез. Матеріал дослідження не претендує на абсолютну чи відносно абсолютну вичерпність, однак у ньому представлено ключові дані візії Христофора Фіалета й Іпатія Потія про місце одного із наближених учнів Спасителя серед своїх 12 одновірців. Виконання мети можна структурувати у наступні **завдання**: 1) визначити основні аспекти обговорюваної проблеми; 2) систематизувати та охарактеризувати аргументи обох полемістів; 3) підтвердити наявність міжособистісної ворожнечі дискутантів у полеміці.

Новизна публікації полягає у тому, що перший раз було зроблено витяг, наукове дослідження й порівняння свідчень, які стосуються заявленої вище проблеми із двох репрезентативних автентичних джерел. Це дозволяє доповнити вже існуючі здобутки про богословсько-догматичні суперечності православної і уніатської церков.

Отриманні наукові результати було досягнуто використанням порівняльно-історичного методу і методів узагальнення та хронологізації.

Перейдемо безпосередньо до розгляду предмету обговорення. Главенство апостола Петра є однією з небагатьох проблем догматичного характеру, які стають предметом полеміки Володимирського єпископа та автора «Апокрисиса». Для обох вона має важливе значення, бо прямо стосується одноосібності влади Папи Римського – напевне, самого радикального канону, котрий прийняла уніатська церква. Визнання Петра (першого Папи) дозволяло б уніатам дати підґрунтя наведеному постулату.

Суперечку між Христофором Фіалетом і Іпатієм Потієм з озвученого вище питання можна розділити на текстологічний, патрологічний і біблеїстичний аспекти.

Початковою точкою дискусії про главенство апостола Петра над іншими першими учнями Ісуса Христа стають дві фрази з Біблії опубліковані у творі «Собор Берестейський» його автором: «Ти є Петро, і на цьому камені збудую Церкву Мою, і тобі дам ключі царства небесного» (Мт. 16:17-18), а також «Паси вівці мої, паси ягнята мої» (Ів. 21:16). Автор трактату вважає, що цитати, а точніше джерело їх походження роблять св. Петра «найпершим головою» християнської церкви [2, Ст. 1349-1350]. Таким джерелом є Євангеліє – йому зобов'язані вірити всі: «То Євангеліє! Хто йому вірити не хоче сам тільки поганин і жид!» – цитується в «Апокрисисі» Скарга [2, Ст. 1349-1350].

Полемісти вдаються до текстологічного аналізу двох вказаних фраз. Творець «Апокрисиса» звертає увагу на потрібну умисну чи помилкову фальсифікацію Петром Скаргою змісту наведених біблійних уривків. На думку Христофора Фіалета, відповідні витяги з Нового Завіту звучать зовсім по іншому: до Петра Христос звертається «Тобі мовлю, що ти є Петро», а слова про опору церкви апостола взагалі не стосуються: «на тій опорі збудую церкву мою». Дані розбіжності полеміст пояснює 2 варіантами: помилковістю латинської версії Нового завіту або фальсифікацією відповідних матеріалів цього твору [2, Ст. 1349-1352]. Отці Церкви котрих згадує вчений у своїх доказах також виступають проти цієї тези, до того ж Скарга цитує їх вибірково, на свою користь [2, Ст. 1371-1372].

В свою чергу Іпатій Потій висовує обвинувачення, що Христофор Фіалет, користуючись твором св. Кипріяна, цитує лише уривок, де вказується на рівноправ'я усіх апостолів і не згадує, що далі по тексту автор надає Петру старшинство [1, Ст. 901-902].

Наступний контраргумент Потія стосується слів «паси вівці Мої, паси ягнята Мої» у трактовці св. Кирила, котрий вважає, що фраза не означає главенства Петра.

Володимирський єпископ вказує, що у текстах Кирила такої немає і висловлює сумнів у вірності їх цитування.

На думку першого керівника Уніатської Церкви, Христофор Філалет у власній праці використовує тільки вигідні для нього матеріали, до того ж з фальсифікаціями та викривленнями. Йому, заради справедливості, необхідно було порівняти свої докази з доказами супротивника, після чого вивести з них компромісний варіант або опублікувати власне бачення проблеми. При цьому спірні матеріали мають бути представлені у повному обсязі «аби листи святих отців не тільки одні проти інших, але й самі з собою святі отці не виявилися противниками один одного». Така поведінка свідчила б про християнську побожність людини, що однаково добре приймає думки Учителів Церкви попри їхню контroversійність. Потім вказує, що люди знаходять речі, які протистоять одна одній, навіть долучаючись до евангелізму. Справжній християнин приймає все «з доброю поблажливістю, з допомогою Святого Духа, котрий є провідником правди, проповідуючи і самих святих отців не противних собі, але зі всім будучи згодним і все визнаючи» [1, Ст. 907-910]. Автор «Антиризиса» ще раз зазначає про повагу до Пап Римських з боку Отців Церкви, яку «еретичний» Христофор Філалет перекидає проти понтифіків [1, Ст. 909-912].

Для остаточного доведення факту фальшування фраз про главенство ап. Петра у «Апокрисисі» було опубліковано ряд відповідних висловів богословів. Їх можна звести в три групи. Занесені до першої стверджують про передачу ключів від Царства Божого для всіх апостолів, тобто їхню рівність. Такими є Оріген [2, Ст. 1353-1358], Кипріяні Карфагенський: «у особі одного дав Господь всім ключі, аби єдність всіх вказав» [2, Ст. 1357-1358] і Феофілакт Болгарський [2, Ст. 1359-1360]. Друга група спростовує вищість ап. Петра вказуючи, що самим головним серед перших християн був Ісус Христос, під словом «камінь» розуміється саме він. Дану версію підтримують Григорій Нисський, Іларіон Великий [2, Ст. 1353-1358], Аврелій Августин – «взяв ключі за всіх, що єдність є в усіх», Ієронім Стридонський [2, Ст. 1357-1360] та Преподобний Беда: «Христос говорить Петрові «ти є Петро, на мені збудую тебе, а не мене на тобі» [2, Ст. 1357-1360]. Третя частина вчених під каменем розуміє християнську віру загалом (Іоан Златоуст, Кирило Олександрійський [2, Ст. 1353-1358]) або віру ап. Петра (Амвросій Медіоланський [2, Ст. 1357-1360]).

При цьому Христофор Філалет визнає існування версії інших богословів про Петра як правонаступника Христа. Один з них – св. Августин, що згодом змінює свою точку зору [2, Ст. 1363-1366].

Як бачимо, перераховані 11 святих отців і Грецького, і Латинського віросповідання, на думку автора «Апокрисиса», бачать особистість св. Петра інакше, ніж Скарга [2, Ст. 1359-1362].

Друга фраза, навколо котрої розгортається суперечка, повністю звучить «паси вівці мої, паси ягнята мої». Представник Православ'я вважає, що даний вираз не дає старшинства Петру над іншими апостолами. Христофор Філалет знову посилається на Отця Церкви і наводить відповідну думку св. Кирила котрий скорочує фразу до «паси вівці мої». Петро залучив у християнську віру велику кількість пастви але таких самих успіхів добився апостол Павло і інші їхні колеги [2, Ст. 1369-1370].

Ще один аргумент по даному питанню подається з Діянь святих апостолів де св. Петро закликає пресвітерів і старших церковників проповідувати серед пастви, тим самим зрівнюючи себе з ними, а не ставлячи вище [2, Ст. 1369-1370].

Христофор Філалет надіється, що опонент не буде ставити під сумнів слова богословів й не зачислятиме їх до поган чи Жидів. Він стверджує, що постійне перекидування інформації про ап. Петра має за мету показати Папу Римського одноосібним власником Християнської Церкви [2, Ст. 1361-1364].

Відповідь Іпатія Потія є дзеркальною: у «Антиризисі» він наводить альтернативні думки 11 святих отців Грецької і Латинської Церков, котрі підтверджують вищість ап. Петра: Єпифанія, Іоана Златоуста, Василя Великого, Григорія Назіанзіна, Євтимія разом з

Кипріяном (глава 1 «О єдності церковній» книги 2 «Про хрещення»), Максима, Опатуса (книга 2 «Проти Парменіана»), Амбросія, Августина, Ієроніма, Леонтія [1, Ст. 901-908]. Показово, що деякі імена повторюються у переліках обох полемістів – як і при обговоренні інших проблем вони продовжують по різному трактувати одні і ті самі джерела.

Також влада Петра над іншими апостолами неодноразово визнається на Вселенських соборах [1, Ст. 907-908]. Виходячи з зазначеного, Потій вважає неповагою до Симона сказане автором «Апокрисиса» й називає логічним ставлення останнього до Папи Римського як до головного ворога [1, Ст. 907-908].

Принагідно варто вказати на продемонстровану Христофором Філалетом обізнаність у окремих переконаннях Петра і Павла – перший йменується ним «пастирем овець, котрі були вірні обрізанню», а другий «апостолом необрізаня названого» [2, Ст. 1369-1370]. Вони, як відомо, займали протилежні позиції у баченні доцільності даної практики.

Повертаючись до теми дослідження, звернемо увагу на 3 аспект суперечки: автор «Апокрисиса» торкається моменту висвітлення ролі ап. Петра з біблієстичної точки зору, тобто безпосередньо у Святому Письмі, а саме у 5 главі 1 соборного послання св. апостола Іоана й 3 главі 1 послання апостола Павла до коринфян. Хр. Філалет вважає, що владні повноваження усіх апостолів згадуються як рівні, інформація про привілейований статус Петра є відсутньою. Там само Спаситель називається «каменем нарижним, фундаментом над котрим «інший не може бути закладений», тобто існування наступників через їхню смертність не передбачалось [2, Ст. 1365-1368]. Кожен простий смертний формуючи фундамент церкви додаватиме щось нове але останній повинен бути стабільним. Так як ап. Петро був смертний, а Ісус Христос ні, Христофор Філалет погоджується із визначенням місця Христа як «фундаменту» християнської церкви обґрунтованої у Святому Письмі та заперечує позиціонування Скаргою у тій самій ролі апостола Петра [2, Ст. 1367-1368]. Вчений знову визнає наявність опозиції своєму твердженню але додатково опонує, що головний фігурант дискусії на тричі сказані слова «Паси вівці мої» тричі відповів відмовою [2, Ст. 1677-1682].

Висновки. Усі аргументи, які використовуються Христофором Філалетом і Іпатієм Потієм під час обговорення питання главенства апостола Петра над іншими апостолами, як одну з підстав для визнання одноосібності влади Папи Римського, можна систематизувати в 2 спільних (патрологічний та текстологічний) і один притаманний лише автору «Апокрисиса» (біблієстичний) блоки аргументів.

Ігнорування Потієм біблієстичних доказів супротивника з одночасним здійсненням випадів критики проти особистості останнього вказують на високий ступінь міжособистісної ворожнечі полемістів, що прямим чином відбивається на потенційних результатах та якості їх дискусії.

Використання багатьох джерел й обопільні звинувачення у фальсифікаціях і (або) допущені помилок в текстах цитат свідчить про високі ерудицію та інтелект обох супротивників, однак не доводить правоту котрогось з них і не пропонує шлях вирішення проблеми. Вони опиняються в патовій ситуації, що є показовим свідченням відсутності логічного завершення полеміки, яка так і не змогла перерости у дебати. На відміну від, наприклад, обговорення проблем календаря чи целібату, де автори трактатів мали фактично спільні цілі при різних методах [див. детальн.: 4, 5] розгляд вищості Петра наочно демонструє глибоку конфронтацію полемістів.

Література

1. «Антиризис» или апология против Христофора Филалета въ двухъ текстахъ: западно-русскомъ (1599 г.) и польскомъ (1600 г.) [Текст] // Русская историческая библиотека / Изд. Археологической комиссией. – С.-Петербург, 1903. – Т. 19. – Памятники полемической литературы в Западной Руси. – Кн. 3. – Ст. 477-982.
2. «Апокрисис». Сочинение Христофора Филалета [Текст] // Русская историческая библиотека / Изд. Археологической комиссией. – С.-Петербург, 1882. – Т. 7. – Памятники полемической литературы в Западной Руси. – Кн. 2. – Ст. 1003- 1820.

3. Беляев, Н. Я. Догмат о папской непогрешимости. Историко-критический обзор [Текст] / Н. Я. Беляев. – Казань, 1882. – 221 с.
4. Бондарчук, В. О. Бачення календарної реформи 1582 р. у полемічних творах «Апокрисис» та «Антиризис»: порівняльний аналіз [Текст] / В. О. Бондарчук // Наукові записки. Серія «Історичне релігієзнавство». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Випуск 8. – С. 30-38.
5. Бондарчук, В. О. Співпраця В.-К. Острозького з Христофором Філалетом в рамках боротьби проти Берестейської унії [Текст] / В. О. Бондарчук, В. А. Бондарчук // Острозький краєзнавчий збірник / Державний історико-культурний заповідник м. Острога; Острозьке науково-краєзнавче товариство «Спадщина» імені князів Острозьких. – Острог: Вид-во Національного університету "Острозька академія", 2012. – Випуск 5. – С. 40-45.
6. Волконский, А. М. Католичество и священное предание Востока [Текст] / А. М. Волконский. – Париж, 1933. – 328 с.
7. Гапанович, В. Тень апостола Петра [Текст] / В. Гапанович. – Вильно, 1930. – 47 с.
8. Дмитрієв, М. В. Концепція унії в церковних і державних колах Речі Посполитої кінця XVI ст. [Текст] / М. В. Дмитрієв // Історичний контекст, укладення Берестейської унії і перше поунійне покоління (Матеріали Перших «Берестейських читань». – Львів, Івано-Франківськ, Київ, 1-6 жовтня 1994 р.). – 1994. – С. 39-101.
9. Иванцов-Платонов, А. М. О риском католицизме, и его отношении к православ'ю [Текст] / А. М. Иванцов-Платонов. – Ч. 1-2. – М., 1869. – 589 с.
10. Німчук, В. В. Конфесійне питання і українська мова кінця XVI – початку XVII століть [Текст] / В. В. Німчук // Матеріали Третіх «Берестейських читань». Львів, Київ, Харків, 20-23 червня 1995 р.). – 1995. – С. 1-34.
11. Скабаланович, Н. Объ Апокрисъ Христофора Филалета [Текст] / Н. Скабаланович. – Санкт-Петербург: Типографія К. В. Трубникова. Литейная, № 42, 1873. – 225 с.
12. Сипягин, А. Г. У скалы Петровой [Текст] / А. Г. Сипягин. – Царьград, 1922. – 41 с.
13. Тондини де Куаренги, Ч. Главенство Апостола Петра [Текст] / Ч. Тондини де Куаренги. – Рим, 1912. – 84 с.
14. Шманько, Т. Латинізація та окциденталізація: прояви і наслідки [Текст] / Т. Шманько // Берестейська унія (1596) в історії та історіографії: спроба підсумку. Матеріали міжнародного наукового діалогу про Берестейську унію фундації PRO ORIENTE (третя зустріч: Львів, 21-23 серпня 2006 р.) та Міжнародного наукового симпозиуму Інституту історії Церкви Українського Католицького Університету «Берестейська церковна унія: перспективи наукового консенсусу в контексті національно-конфесійного дискурсу» (Львів, 24-27 серпня 2006 р.) / За ред. Йогана Марте й Олега Турія. – Львів, 2008. – С. 297-307. – ISBN 5-7707-9328-7.
15. Яковенко, С. Політика Римської курії на сході Європи у другій половині XVI століття і підготовка церковної унії [Текст] / С. Яковенко // Берестейська унія (1596) в історії та історіографії: спроба підсумку. Матеріали міжнародного наукового діалогу про Берестейську унію фундації PRO ORIENTE (третя зустріч: Львів, 21-23 серпня 2006 р.) та Міжнародного наукового симпозиуму Інституту історії Церкви Українського Католицького Університету «Берестейська церковна унія: перспективи наукового консенсусу в контексті національно-конфесійного дискурсу» (Львів, 24-27 серпня 2006 р.) / За ред. Йогана Марте й Олега Турія. – Львів, 2008. – С. 297-307. – ISBN 5-7707-9328-7.
16. Яременко, П. К. Український письменник-полеміст Христофор Філалет і його «Апокрисис» [Текст] / П. К. Яременко. – Львів: Вид-во Львівського у-ту, 1964. – 109 с.

Vitalii Bondarchuk

The issue of primacy of the Apostle Peter in the polemical writings «Apokrysys» and «Antyryzys»: a comparative analysis

The article presents the results of the study of two polemicists' viewpoints in one of the key innovations adopted since its inception Uniate Church. Their positions on the issues identified are clarified, the main arguments of both polemicists are systematized. The article demonstrates the absence of reasonable and logical conclusion of the dispute including personal enmity between Christopher Philaleth and Hypatii Potii.

Keywords: "Apokrysys", "Antyryys", polemical literature, the apostle Peter, the rule.

Надійшла до редакції 28.10.2014 р.